4.4. Fără a urmări o rafinare care ar genera tipologii în mare măsură sterile, întrucît ar distruge coerenţa unor procese organice ale actului gîndirii din timpul traducerii şi reviziei, în cele ce urmează, exemplele vor fi prezentate într-o distribuţie care le grupează conform nevoilor care trebuie să fi generat acele glose şi funcţiunilor pe care le vor fi îndeplinit[1]. Caracterul polifuncţional, oarecum nespecific al unor glose face ca, pe alocuri, diferite glose să poată fi cerute de mai multe subdiviziuni. Faptul acesta, însă, nu se repercutează negativ asupra analizei teoretice şi asupra concluziilor ce decurg din cercetarea gloselor. Analiza de conţinut a gloselor, precum şi a formelor sub care acestea apar, felul în care textul românesc se constituie în procesul traducerii şi al reviziei, în urma contactelor dintre textul de tradus şi limba română generează cu oarecare forţă o astfel de diviziune.

Avînd în vedere felul în care - în cadrul complexelor interacţiuni dintre textele consultate (privite atît sub aspect formal, cît şi sub cel al conţinutului) - limba română se recrează generînd treptat textul traducerii, apoi modelele şi sursele de inspiraţie româneşti deja existente, precum şi nivelurile de performanţă ale traducătorului şi revizorului împreună cu eventualele concepţii şi contrîngeri pe care aceştia nu le puteau ignora, este firesc ca doar unele dintre subdiviziunile de mai jos să apară bine delimitate, altele prezentînd legături intime şi uneori subtile cu ceea ce, pe baza anumitor criterii considerate ca avînd o pondere mai mare, a fost încadrat în altă subdiviziune.

4.4.1. O categorie relativ compactă de glose, marginale sau în text, este cerută de situaţiile în care textul cuprinde felurite tipuri de citate din alte limbi (slavonă, greacă, latină), traduse sau echivalate apoi. Se poate exemplifica prin: **Бѫдеос рикаос** g. *Rîpa adîncă* (VS, sept., 7); **вѫдеос Рикаос** g. *Adînca Rîpă* (VS, sept., 27); „Et dum cogitaret qvid esset facturus, nox supervenit et dormienti Christus apparuit cum signo qvod vidit in ţelo iussit qve fieret eius signi figuraţio qvod foret avxilion in prelio"[2]g. *Şi-ndată, cugetînd ce-a face, noaptea sosî şi, dormind, Hristos i s-au ivit cu sămnul ce vădzusă în ceriu şi-l învăţă să fie a ei închiunuciune, ca să-i fie agiutoriu la războ*i (VS, sept., 14). De asemenea, la Varlaam: „Hristos adevereaşte de dzice: **аꙁъ есмь двєрь** Eu sînt poarta" (VARL., 156, 9-10); „De-acia mai închipuesc aceaste leaspezi, însă ceale de jos **прѣиде сѣнъ закона**, adecă trecu umbra legii; iară ceale dă pre piept **бла[а]ти прише[а]ши**, adecă bunătatea veni". (VARL., 104, 10-12); „**Тѳ ѳєѳ логѳ Софіа**, adecă «Svînta Sofiia», în Ţarigrad" (VS, nov., 17); **Ороы пантес** g. *sculaţi direpţ toţi!* (VS, nov., 23)[3]; „Carii ţîpînd striga: «Kirie eleison» adecă «**Ги помилѳи**!»" (VS, dec., 29); „şi cădzînd la pămînt striga Kirie eleison!, Doamne miluiaşte-ne!" (VS, mart., 17); **ѳ, Ги, помилѳи**! (VS, sept., 26) neglosat, dar şi „Kirie eleison" (nov., 23)[4].

În general, astfel apar citatele ori formele pe care, din diferite motive, omul de cultură poliglot ar prefera să le lase ca atare în text. Tentaţia de ordin cultural, însă, este învinsă parţial de constrîngerile realităţii pragmatice, în care cititorul beneficiar al traducerii aşteaptă cu nerăbdare un text inteligibil, fluent şi convingător. Simpla existenţă în original a unor astfel de excerpte - traduse în text sau marginal-, care devin inserte culturale, dovedeşte nevoia traducătorului de a împărtăşi plăcerea accesului direct la unele segmente ale textului cu o elită consubstanţială, nevoia de a nu traduce totul ori anumite formule, recunoaşterea

---

[1] De altfel, categoriile *centru* şi *periferie*, funcţionează în interiorul fiecărei clase delimitate

[2] În mod firesc, conform situaţiei din epocă, acest enunţ este notat cu slove. Cu excepţia introducerii literei *q*, transcrierea noastră este o transliteraţie. În cazul în care textul VS conţine segmente în limba greacă, datorită faptului că, oricît de elaborată ar fi o muncă de stabilire a unor corespondenţe, rezultatul nu ar fi de prea mare folos, imaginea astfel generată nefiind deloc plăcută, am preferat să lăsăm segmentele de text grecesc precum în original.

[3] Cîteva rînduri mai sus, aceeaşi formulă fusese tradusă direct în text.

[4] Fiind vorba despre formule destul de des repetate în biserică, scurte şi care nu puteau scăpa curiozităţii credincioşilor, cu toate că există numeroase dovezi că, în popor, acestea erau reluate sub forme stîlcite şi în mod glumeţ, se poate presupune că, în general, fie şi vag, sensurile acestora nu erau total necunoscute credincioşilor. În: *Dumnădzăul-om Isus* g. **Бгъ и члвекь Ис** (VS, nov., 30), unde simpla formulă rezumă o concepţie profundă şi cu implicaţii majore, probabil că glosa avea caracter imperativ, transferînd traducerii credibilitatea şi canonicitatea, necesare nu numai credinciosului de rînd dar, mai cu seamă, canonicilor ştiutori de slavonă. În: *Întîi strigatul* g. *Pîrvozvanul* (VS, nov., 30), doar aparent este vorba despre un calc, readus la forma din slavonă prin glosă. În realitate, cele două sintagme nu aveau absolut nici o valoare în limba română, prima putînd părea chiar suspectă. Chiar singure, aceste două exemple ilustrează felul în care termenii slavoni aparţinînd lexicului religios, pătrunzînd în română, devin denotanţi de referinţă, forma slavonă rămînînd un punct de referinţă, investit cu sacralitate. Din această perspectivă, construcţia textului făcea ca, în astfel de situaţii, lectura glosei să devină obligatorie, ea nemaifiind un simplu adjuvant, ci un adevărat garant.
Situaţia din: „Iară într-acela loc ce să chema Svînta Svenţilor, adecă **сѫтыχ сѫтаа**, nime nu cuteza să între" (VARL., 335, 16-18), unde avem a face cu un ebraism real, de formă şi se conţinut, transmis în toate traducerile, poate pleda în acest sens, dar explicaţia de mai sus trebuie completată arătîndu-se că forţa limbii sfinte, faptul că cele sacre necesită vehicularea lor prin formule con-sacra(liza)te erau factori care, uneori, impuneau astfel de soluţii.

BDD-B2-21 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.171 (2026-09-12 05:46:37 UTC)

faptului că accesul la respectiva idee s-a făcut în mod optim prin limba textului original iar traducerea nu s-ar ridica la nivelul cerut, ceea ce, în esenţă, echivalează cu afirmarea limitelor oricărui act de traducere[5].

4.4.2. Categoria cea mai importantă, cea mai bogată şi cea mai largă totodată cuprinde situaţiile în care, datorită încercării de a oferi o traducere literală, textul se încarcă de elemente al căror uz obişnuit în limba română nu era compatibil sau era mai puţin compatibil cu valorile pe care contextul le cerea în acel moment respectivelor elemente. În felul acesta, textul românesc dobîndea zone ambigui ori obscure, motiv pentru care explicaţiile care se referă la sensul în care trebuiau considerate acele structuri şi cuvinte sînt mai mult decît necesare cititorului[6]. Din punct de vedere al gradului de compatibilitate al traducerii iniţiale cu sistemul şi cu uzul românei, situaţiile concrete ordonate în această categorie reflectă caracterul necesar al gloselor din mai multe puncte de vedere. Chiar dacă este vorba despre texte biblice şi religioase în sens larg - texte cu autoritate nu doar în plan conceptual, ci şi în plan lingvistic, şi care, pe alocuri, pot fi considerate asimilate în mare măsură -, chiar dacă se poate accepta că, în destul de multe cazuri, structurile despre care va fi vorba puteau apărea prin poligeneză, nefiind neapărat proprii numai unei anumite limbi, cititorul rămîne mai mult sau mai puţin neajutorat în faţa traducerii literale. Acest fapt se datorează în mare măsură diferenţelor de organizare dintre nivelurile morfo-sintactic şi lexical-semantic ale limbilor în contact.

Fie că este vorba despre structuri sintactice, fie că este vorba despre structuri lexicale, fie că este vorba despre cuvinte şi valori semantice, în exemplele care urmează, tendinţa de a urma un anumit model este evidentă. Cu toate că se pot presupune mai multe cauze pentru care traducătorul şi revizorul acţionau astfel, importantă rămîne măsura în care, pe această cale, limba şi receptorul se exersau, chiar dacă multe dintre aceste încercări nu supravieţuiau căci nu erau reluate, fiind incompatibile cu modul de conceptualizare[7], de asociere, de exprimare etc. în limba română. Fiind vorba despre nişte traduceri de texte religioase, şi ţinînd seama de faptul că limba română încă nu deţinea importante resurse interne care să fi generat structuri şi valori semantice de complexitatea şi nivelul celor din textele de tradus, se poate considera că traducerea literală precumpănea. Cu alte cuvinte, presiunea modelului străin era atît de însemnată, încît cu greu apar segmente de text care să nu poarte amprenta a ceea ce apare în textul de tradus. Cu toate acestea, se pot identifica diferenţe între soluţiile găsite de traducători şi revizori, date de situaţia din compartimentele limbii (sintactic, lexical-semantic), de felul în care presiunile limbii-model se exercită şi se resimt, de felul în care textul de tradus a fost înţeles, precum şi de nevoile şi posibilităţile percepute şi stăpînite în actualizarea respectivelor forme şi valori.

4.4.2.1. O primă categorie de astfel de situaţii este reprezentată de exemple precum: *nu era* g. *Că era omorîţi* (NTB, *Mt*., 2, 18) („quia non sunt", gr. ὅτι οὐκ εἰσίν); „*ce e noao* şi ţie" g. *Ce treabă avem cu tine* (NTB, *Mc*., 1, 24) („Quid nobis et tibi"); „*supt* Aviatar" g. *În zilele* (NTB, *Mc*., 2, 26) („sub Abiathar"); „*să-l prinză* cu cuvîntul" g. *Să-l amăgească* (NTB, *Mc*., 12, 13) („eum caperunt in verbo"; ἵνα αὐτὸν ἀγρεύσωσιν λόγῳ); *Den rodul lor* g. *Di*[*n*] *învăţătura lor* (NTB, *Mt*., 7, 16) (*fructibus*, ἀπό τῶν καρπῶν); „Ia-l pre *el*" g. *Omoră-l pre el* (NTB, FA, 21, 36) („Tolle eum"; αἶρε αὐτόν); „Eu-s şi născut *într-aceaia*" g. *Pîrgariu* (NTB, FA, 22, 28) („Ego autem et natus sum"; ἐγὼ δὲ καὶ γεγέννημαι); „*s-au întorsu* de la mine" g. *S-au lepădat de mine* (NTB, *2Tim*., 1, 15) („aversi sunt"; ἀπεστράφησάν με); „Varsava, cela ce *fu numit* Iust" g. *Porecla* (NTB, FA, 1, 23) („cognominatus est"); *să nu-l calce* g. *Împresoare* (NTB, *Mc*., 3, 9) („ne comprimerent", μὴ θλίβωσιν).

4.4.2.2. Există şi situaţii inverse, în care glosa conţine traducerea literală: „aceasta *nu să poate*" g. *Neputinţa iaste* (NTB, *Mc*., 10, 27) („impossibile est"; ἀδύνατον); „Împărăţiia ceriului *silescu*" g. *O iau cu putearea, o răpescu* (NTB, *Mt*., 11, 12) (*rapiunt*; ἁρπάζουσιν). Pentru aceste cazuri, se poate afirma că

[5] În cazul în care astfel de citate nu ar fi fost glosate, s-ar fi putut crede că prea multa ştiinţă de carte şi buna cunoaştere a limbilor străine, în care Dosoftei era exersat, au putut conduce la astfel de scăpări. În realitate, neexistînd în text cazuri în care Dosoftei să omită explicarea unui citat (cu excepţia situaţiilor în care, deja explicat, citatul este reluat mai tîrziu, dar şi în multe cazuri de reluare se constată şi reluarea explicaţiei) Dosoftei prezintă în comportament una din mărcile veritabilului cărturar şi om de cultură, deoarece nu confundă nici o clipă sistemele pe care le are în posesie şi îşi îndeplineşte pînă la capăt şi în amănunt misiunea pe care singur şi-a asumat-o.

[6] Este o caracteristică a funcţionării limbii aceea că, în crearea de imagini, forme de exprimare etc., emiţătorul este orientat şi stimulat de context. Pentru ca acestea să se impună, însă, ele au nevoie de girul receptorului. Acesta din urmă, la rîndul său, pe calea inversă, a descifrării mesajului, poate fi orientat de acelaşi context în a dezlega micile „enigme" care încifrează suplimentar mesajul, conferindu-i în schimb atractivitate de formă şi de conţinut chiar.

[7] Dacă, pentru edificarea aspectului literar, această concurenţă dintre calcuri este importantă, strict din perspectiva traducerii, şansele de supravieţuire a calcului interesează mai puţin, importantă fiind doar înţelegerea corectă a fragmentului respectiv de text, fapt care nu are o relaţie strictă cu procesul de reţinere a acestor inovaţii de către aspectul literar.

BDD-B2-21 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.171 (2026-09-12 05:46:37 UTC)

soluţia din text asigura în mod clar înţelegerea textului pentru majoritatea receptorilor, fiind autosuficientă totodată; glosa are mai curînd rolul de a gira cumva literaritatea traducerii, şi mai puţin de a completa prin nuanţare.

4.4.2.3. Cele de mai sus arată că, uneori, datorită existenţei unui imperativ imediat (respectat în mod inconsecvent), traducerea ajunge să conţină unele structuri vagi sau ambigui din punctul de vedere al limbii române. Avînd în vedere nevoile receptorului, se impune găsirea unui echivalent acceptabil, care să nu obtureze conţinutul textului, locul în care receptorul se întîlneşte cu conţinutul textului fiind glosa. Alteori, traducerea din text este pe înţelesul receptorului. În acest caz, presiunea textului străin este preluată de glosă, cea care asigură acum conformitatea cu textul de tradus.

4.4.3. Ca şi precedentele, cazurile care urmează decurg din atitudinea traducătorului care, după ce a urmat cu fidelitate textul de tradus, are grijă să nu apară confuzii nedorite, la nivel strict lexical de data aceasta. Astfel, în situaţiile în care textul conţine un cuvînt ce ar putea fi interpretat ca reprezentînd un alt nume decît cel pentru care stă, glosatorul oferă explicaţia marginală. Aceste glose întăresc cel mai bine ideea că, de pe margine, se oferă ajutor cititorului.

Apar astfel: *slobozire*-o g. *Corabiia* (NTB, FA, 27, 40); „Că întru el *bine* vru" g. *Tatăl* (NTB, *Col.*, 1, 19); „l-au dus la-*mpăratul*" g. *Ianuş Ianni* (VS, apr., 27); „au tăiat capetele *lor*" g. *adecă a lui Evsebie şi Filic* (VS, oct., 7); *aceaia zi* g. *Zuoa de giudeţ* (NTB, *Evr*., 10, 25); „Deci *călugăriţa* ce face?!" g. *Melanthiia* (VS, dec., 24); „Şi certă Iisus pre el" g. *Pre dracul* (NTB, *Mt*., 17, 18), unde intervenţia poate fi exagerată deoarece complementul direct este anticipat, iar cele anterioare din text permit subînţelegerea fără echivoc; „Slugă eşti chemat? Nu gîndi, ce să poţi fii şi slobod, mai bine trăiaşte cu *aceaia*" g. *Adecă cu slujbă* (NTB, *1Cor*., 7, 21); „petrecea *acolo*" g. *în Sina* (VS, ian., 14); „Iară de verguri (…) bine iaste omului a fi *aşa*" g. *În vergurie* (NTB, *1Cor*., 7, 26); „Moisi au fost credincios în toată *casa* lui" g. *Lui Dumnezău* (NTB, *Evr*., 3, 2)[8]; „Şi nu ca Moisi, de-şi acoperiia faţa lui, ca să nu o vază fii lui Israil, sfîrşaniia *aceiia* carea era trecătoare" g. *A strălucirei* (NTB, *2Cor*., 3, 13). Cazul este tratat diferit în limbile clasice şi moderne: *Et non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam, ut non intenderet filii Israel in faciem eius, quod evacuatur*; καὶ οὐ καθάπερ Μωϋσῆς ἐτίθει κάλυμμα ἐπὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, πρὸς τὸ μὴ ἀτενίσαι τοὺς υἱοὺς Ἰσραήλ εἰς τὸ τέλος τοῦ καταργουμένου[9]. Există situaţii în care, după textul maghiar, traducerea românească din PO nu explicitează subiectul, care este inclus sau exprimat prin pronume: „Şi făcu trei feciori:" (*Gen*., 6, 10); „Şi tu bagă în corabie (...)" (*Gen*., 6, 19); „Şi era el de 6 sute de ani (...)", dar, şi aici, de fiecare dată apare marginal *Noe*[10].

4.4.4. O altă subcategorie se referă la acele situaţii în care glosatorul are în vedere, tot ca urmare a traducerii literale, necesitatea unei completări impuse de limba română. În mod evident, subînţelesurile unei limbi nu corespund mereu şi întocmai cu cele ale altei limbi, sau ele nu sînt tot atît de puternice precum în altă limbă. Urmînd traducerea întocmai, glosatorul simte nevoia predicatului, a unui atribut, a reluării unui substantiv, a unei completări pe care limba română nu o subînţelege cu necesitate. Aceste completări se deosebesc de cele ce urmează omisiunii din neatenţie a unui segment de text. Totuşi, uneori, este greu de ştiut dacă acestea din urmă nu fac parte din prima categorie. De aceea, prezentul paragraf cuprinde ambele tipuri de completări.

4.4.4.1. Întrucît subînţelegerea nu este automată în limba română, necesitatea glosei este indubitabilă în: „Cu lapte hrăniiu pre voi, nu cu bucate, că încă nu puteaţi ce nece acum încă *puteţi*" g. *Suferi* (NTB, *1Cor*., 3, 2), (pentru lat. „lac vobis potum dedi, non escam: nondum enim poteratis: sed nunc quidem potestis"); „Şi cunoscînd Iacov şi Chifa şi Ioan, carii să ţinea stîlpi, că mi-e dat şi mie darul, mînile deaderă cu mine şi cu Varnava, spre însoţire, ca noi, între păgîni, iară ei, între tăiaţii *împregiur*" g. *Să propoveduiască* (NTB, *Gal*., 2, 9) („et cum cognovissent gratiam, quae data est mihi, Iacobus et Cephas, et Ioannes, qui videbantur columnae esse, dextras dederunt mihi, et Barnabae societatis; ut nos in gentes, ipsi autem in

[8] Versetul 6 contrazice glosa; casa lui Moise era mai degrabă poporul lui Israel, o relaţie paralelă fiind între creştini şi Isus, dar interesaţi fiind doar de motivaţiile şi modul de a gîndi al glosatorului, considerăm că greşeala aceasta nu afectează tipologia.

[9] Versiunile româneşti aduc în text substantivul în discuţie: „Şi nu ca Moise, care-şi punea un văl pe faţa sa, ca fiii lui Israel să nu vadă sfîrşitul strălucirii celei trecătoare" (B.Ort.); „nu ca Moise, care-şi punea un văl pe faţă, ca fiii lui Israel să nu vadă sfîrşitul acelei străluciri trecătoare" (în notă: „Lit. «sfîrşitul acelui fapt trecător»") (N.T.Cath.); în ultimul caz, varianta literală coincide cu soluţia cea mai clară. Unele traduceri moderne străine au preferat să lase uşoara ambiguitate nedezvăluită; (cf. Segond, B.Jer., B.magh., versiunile engleze şi germane).

[10] În alte situaţii, însă (înşiruite de-a lungul textului şi, firesc, referindu-se şi la alte personaje biblice), cîte un nume de personaj biblic important, notat marginal, are mai curînd rolul de a marca pe alocuri partea de text în care este vorba despre respectivul personaj.

BDD-B2-21 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.171 (2026-09-12 05:46:37 UTC)

circumcisionem"); „Bucatele a pîntecelui şi pîntecele a *bucatelor*, iară Dumnezău (…)" g. *Îs rînduite* (NTB, *1Cor*., 6, 13) („Esca ventri, et venter escis"); „Ce încă ai cîteva nume în Sardiia carii nu şi-au spurcat veşmentele sale; pentr-aceaia vor îmbla cu mine *în albe*, că-s destoinici" g. *Veşmente* (NTB, *Ap*., 3, 4) („Sed habes pauca nomina in Sardis, qui non inquinaverunt vestimenta sua: et ambulabunt mecum in albis"); „trăim nemîncaţi, şi nemică *luînd*" g. *De mîncare* (NTB, FA, 27, 33) („exspectantes ieiuni permanetis, nihil accipientes"); *nu ceareţi* g. *De la Dumnezău* (NTB, *Iac*., 4, 2). În: „iară *faţa* Domnului, spre ceia ce fac rău" g. *Mînioasă şi va piiarde de pre pămînt numele lor* (NTB, *1P*, 3, 12) („Vultus autem Domini super facientes mala") se continuă ideea din *Ps*, 34, 17 (trimiterea lipsind); continuarea acesta pare mai curînd orientativă şi persuasivă decît aducătoare a unui plus de informaţie, de natură să ajute cititorul în noianul de versete al căror sens cu greu îl pătrunde.

4.4.4.2. O completare necesară, cerută de nivelul lexical al limbii române, probabil, lipsită de un corespondent exact al celui din textul de tradus, situaţie dată de lipsa respectivei realităţi, apare în: *scauna* g. *Crăeşti* (NTB, *Col*., 1, 16), unde se aduce o nuanţare importantă, căci în textul latinesc apare *throni*.[11] Asemănător par să se prezinte faptele în: „Şi stealele ceriului căzură pre pămînt, cumu-şi leapădă smochinul *poamele* sale, cîndu-l scutură vînt mare" g. *Ceale săci şi viermănoase* (NTB, *Ap*., 6, 13) („ficus emittit grossos suos"; ὡς συκῆ βάλλει τοὺς ὀλύνθους)[12]. De data aceasta, precizarea este greşită dar, chiar şi aşa, datorită intenţiei de la baza ei, intră în această categorie.

4.4.4.3. Un exemplu de glosă necesară, fără de care cititorul ar fi supus unui efort, fără ca acesta să fie urmat în mod necesar de înţelegerea sau dezambiguizarea textului, apare în: „glasurele prorocilor care le să cetiia în toata sîmbăta, giudecînd pre el, *împlură*" g. *Tot ce era scris despre Hristos* (NTB, FA, 13, 27), unde precizarea, prin limitare, lămureşte sensul, în contextul general. Tot astfel se petrec lucrurile în: *durearea mueriei* g. *Cînd naşte* (NTB, *1Sol*., 5, 3), unde precizarea este utilă, ea putînd chiar intra în textul românesc (în latină apare: „dolor in utero habenti"); în: „Aceştea-s carii *s-au despărţit*" g. *De la săborul credincioşilor* (NTB, *Iuda*, 19); în: „Că de au fost slăvit ce e pieitoriu, cu multu-i mai slăvit ce *rămîne*" g. *În veaci* (NTB, *2Cor*., 3, 11); chiar şi în: „Că frică-i fu să nu ne pîrască rădicători a fi pentru zuoa de *astăzi* g. *Pen ce să adunară* (NTB, FA, 19, 40)[13]. În: „eu n-am asuprit pre *voi*" g. *Cu plata* (NTB, *2Cor*., 12, 13), cu toate că precizarea este cerută cu necesitate, dezambiguizarea poate sugera că o altfel de formă de asuprire se recunoaşte, caz asemănător cu cel din: „Epafra iubitul *soţul* nostru" g. *În slujba Evangheliei* (NTB, *Col*., 1, 7); „şi rînduiala legiei şi *slujiria* şi făgăduialele" g. *Dumnezeiască* (NTB, *Romani*, 9, 4); „Filipp Evanghelistul (carele era unul din cei *şapte*)" g. *Diiaconi* (NTB, FA, 21, 8); „să va fi altui *bărbat*" g. *Muiare* (NTB, *Romani*, 7, 3).. În „*mearse* în Siriia" g. *Pre mare* (NTB, FA, 18, 18), nu se lasă cititorului nici o posibilitate de a crede că drumul s-a parcurs pe uscat, iar în: „(…) fraţilor den păgîni, *închinăciune*" g. *Scriem* (NTB, FA, 15, 23), completarea, scrupuloasă căci face parte dintr-o scrisoare remisă prin terţi, rămîne necesară[14].

4.4.4.4. Probabil ulterioare, oricum incerte în ceea ce priveşte implicarea factorului literarităţii (posibilitatea confruntării cu vreun text similar nefiind prea edificatoare)[15], sînt completări precum: „Fervutho, giuruiaşte-te să fii *femeaie*" g. *vîlhovnicului* (VS, apr., 4) (aici nu exista posibilitatea de a se traduce din original „să-*i* fii" deoarece slavona nu prezenta această caracteristică); *cu dezmierdări* g. *şi cu măgulitur* (VS, nov., 25); „Acesta svînt au fost preut în Ţarigrad în svînta *besearică*" g. *în dzîlele împăratului Theodosie cel Mic* (VS, febr., 16); „Şi, deaca o fîrşi o *pită* şi dzîsă Pavel:" g. *îi dzîsă Antonie*: „*Pappie, mănîncă s-altă pîine*!" (VS, mart., 7); „El *să făcea* plîngînd şi rugîndu-l, de nevoe dzîsă:" g. *păcătos şi n-are nice un bine, însă dodeindu-l bătrînul* (VS, dec., 3) (iniţial omis, segmentul din glosă a fost introdus, căci el aparţine textului). În: „mutîndu-ne de la *stricăcioase* a Împărăţîi Ceriului" g. *a lumii la cele nestricăcioase*"

[11] Limba română deţinea termenul *tron*, dar sensul său era nepotrivit în acest context 'ladă, sicriu'.

[12] Sensul termenului grecesc este 'smochină tîrzie, bine coaptă', dar şi 'nemuritor'.

[13] Completarea pare a trăda faptul că traducătorul s-a inspirat din versiunea latină.

[14] Pe aceeaşi cale, poate apărea şi o glosă redundantă, precum în: „Iară aseamenea iaste Împărăţiia ceriurelor năvodului aruncat în mare, carele adună de tot fealiul" g. *Ce în apă* (NTB, *Mt*., 13, 47) în gr. apare ἐκ παντὸς γένους, textele slavone prezintă: **ѣсѣкоѥ рода**, în vreme ce textul latin prezintă: „ex omni genere piscium". De fapt, o glosă în acest loc ar fi trebuit să facă nişte nuanţări dificil de operat şi de care glosatorul nu ar fi putut fi sigur. Cu năvodul se pot prinde nenumărate specii de vietăţi marine, plante, felurite deşeuri provenite de la om. Ideea era aceea că, după extragerea năvodului din mare, are loc o selecţie care separă vietăţile marine comestibile sau trebuincioase, de ceea ce pescarul nu va reţine.

[15] Cu excepţia următoarelor lucrări: Agapios Monahis Kretensis, *Biblion oraiotaton columenon Amartolon soteria*, Venetia, Glykes, 1681, Ioan Hrisostom, *Mărgăritare* (…), Bucureşti, 1691, *Minaion, Biblion tu Fevruariu minos. Periehon ten prepusan auto aposan akoluthian (…)*, Venetia, 1689, *Minaion, Biblion ton Ianouarion menos…*, Venetia, 1689, *Minaion, Biblion tu Februarion menos…*, Venetia, 1678, celelalte mineie au fost consultate sub forma ediţiilor din secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea.

BDD-B2-21 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.171 (2026-09-12 05:46:37 UTC)

(VS, nov., 30) avem a face mai curînd cu o glosă datorată corecturii căci porţiunea nu are cum să fie o completare pentru înţelegere sau altceva, ci numai una care, iniţial, a scăpat prin omisiune. Probabil ulterioară este completarea din MOXA (74^{v}), în dreptul numelui unui personaj: „Acesta au prorocit şi s-au plinit"; „Cainan născu pre Salla *şi trăi 420 de ai*" (MOXA, 12^{v}), adăugire marginală. Tot ulterioară momentului traducerii poate fi glosa din: *a viia* g. *În trup* (NTB, *1P*, 4, 2) (*in carne*, ἐν σαρκί).

> Pentru acest exemplu situaţia este complexă la nivelul deducţiilor care se pot face analizînd cazul. Completarea din glosă se referă la un termen care, pe lîngă faptul, de maximă importanţă, că era prezent în textul sacru şi nu putea fi omis nicicum, el nici nu era de natură să ridice vreo problemă la traducere[16]. Faptul acesta poate însemna că traducătorul a omis cuvîntul, din neatenţie, poate. În acest caz, glosa ar proveni în urma unei revizii, a unei corecturi, operate de către traducător sau de altcineva. Fie că aceasta s-a executat pe manuscris, fie că s-a făcut pe un exemplar tipărit, dacă ea a fost făcută de către traducător, nu se poate explica motivul pentru care, după corectură, lucrarea a intrat la tipar fără ca textul să conţină ceea ce apare în glosă dar, în adevăr, aparţine textului propriu-zis. Chiar dacă corectura aparţine altcuiva decît traducătorului, nu se poate şti dacă textul a mers la tipar fără consultarea şi acordul traducătorului şi apoi, eventual, al celor ce patronau întreprinderea, pentru ca textul să fie întregit. Dacă situaţia nu se datorează hazardului, unei scăpări, lipsei de coordonare, elemente care pîndeau la fiecare articulaţie a drumului dinspre cărţile consultate spre traducere înspre cartea românească, cauza pentru care, în mod conştient, cineva ar fi procedat aşa cum apare în text ne scapă[17].

4.4.4.5. Dacă, pentru unele cazuri de mai sus se poate accepta că aparţin traducătorului (-compilator) completările, pentru altele aşa ceva este aproape de neconceput. În aceste cazuri, fie omisiunea s-a produs şi în original, unde s-a glosat marginal iar autorul român nu şi-a asumat răspunderea introducerii în text a acestor elemente (acest tip de glose, în original, nu era singurul), fie revizia de dinaintea tipăririi nu a fost foarte atent operată.

4.4.5. Situaţiile în care, utilizînd corespondentul sau echivalentul termenului din textul de tradus, în limba română se ajunge la alte valori şi nuanţe de sens decît cele cerute în acel caz pentru respectivul context, sînt de natură să dezvăluie gradul de înţelegere a textului de către glosator precum şi unele procese intime de extindere şi consolidare a nivelului lexical al vechiului aspect literar românesc. Deşi traducerea era corectă sub aspect formal, rămînea necesitatea unor ajustări la nivel semantic. Astfel de cazuri sînt destul de numeroase, chiar dacă, şi aici, se pot decela subcategorii. Înţelegînd că, în adevăr, deşi cititorul poate deprinde noi cunoştinţe pe toate căile sau îşi poate consolida cunoştinţe deja deţinute, trebuie menţionat că există situaţii în care deprinderea de cunoştinţe sau consolidarea acestora de către cititor pare a fi constituit principala grijă a glosatorului. Este vorba despre situaţiile în care, deşi în text se utilizează un termen ce nu poate fi considerat necunoscut cititorului şi nici nu poate fi luat în altă accepţiune decît cea cerută în mod firesc de către context, cu toate acestea, apare o glosă care conţine un termen despre a cărui valoare, fie şi paradigmatică, nu se poate presupune acelaşi lucru.

Situaţiile care urmează, deşi strîns legate între ele, ilustrează cu pregnanţă neajunsuri diferite, ieşite la iveală ca urmare a contactului dintre limbi. Unele exemple reflectă dificultăţi de traducere, date de neajunsurile limbii române, sau de diferenţele dintre limbile în contact (referitoare, mai cu seamă la faptul că termenii corespondenţi nu trimit mereu la aceeaşi imagine sau au conotaţii diferite). Apoi, metafora, metonimia, sinecdoca, restrîngerea sferei, jocul dintre denotaţie şi conotaţie, relaţia de contiguitate, re-

---

[16] Chiar dacă se are în vedere ipoteza aberantă că, putîndu-se referi la alt sens, existent în plan paradigmatic, 'prepuţ', în context faptul acesta ar fi fost absurd. Chiar şi aşa, de fapt, traducătorul nu putea dezvolta un astfel de raţionament întrucît şi acel sens se reda în limba română prin intermediul aceleiaşi forme.

[17] Neintervenţia, în urma corecturii, asupra paginii de text tipărit deja probabil că este o neputinţă dată de procedeele de tipărire. În general, nu se poate considera ca fiind o practică sau un procedeu lesnicios retipărirea paginii deja tipărite, pentru a se corecta o omisiune. În plus, elementele marginale doar rareori prezintă caracteristici formale care ar putea susţine ipoteza că provin în urma unei corecturi şi se constituie într-o îndreptare, oricum mai la îndemînă decît retipărirea întregii pagini ori a întregului text.

La p. 5, 6, 7, 8 sau 97, 98 ale CP apar porţiuni de text completate de mînă, dar ele coincid ca poziţie în text şi se poate crede că s-a îndreptat astfel vreo deteriorare a hîrtiei De aceea, s-ar putea considera că deteriorările care apar în alte locuri (vezi p. 127, 132) sînt tîrzii, motiv pentru care completările lipsesc. Pe de altă parte, în numeroase locuri, care se înşiră de-a lungul întregului text, *coneţ-ul*, care a fost tipărit cu altă culoare, apare. Deşi lucrul acesta nu se întîmplă în absolut toate situaţiile, numărul mare de astfel de cazuri este de natură să indice cu certitudine că, în mod obişnuit, paginile puteau fi retipărite şi chiar se retipăreau (dacă nu cumva se utiliza un soi de stampilă) pentru a cuprinde felurite semne ce însoţeau textul propriu-zis (vezi, spre exemplu, p. 8, 32, 34, 35, 49, 80, 190, 318, 407, 431, 454, 455). Apar destule situaţii (vezi p. 69, 85, 95) în care spaţiile albe lăsate în acest scop au fost prea mari, în mod nejustificat, comparativ cu acele situaţii în care calculul intervalului a fost exact. La p. 81, unde s-a uitat, probabil, să se rezerve spaţiu, indicaţiile care în rest apar în spaţiul textului, sînt scrise pe margine. La p. 563 şi 564 a CP (unde se utilizează prima metodă), pe margine se notează tocmai segmentele respective, începătoare de zaceală şi care fuseseră omise.

BDD-B2-21 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.171 (2026-09-12 05:46:37 UTC)

creaţia, apar într-un anume fel în limba din care se traduce, o traducere corectă sub aspect formal impunînd ajustări, operabile pe calea glosării. În chip firesc, limba română îşi avea imaginile şi figurile ei, nu neapărat coincidente ca direcţie şi nu neapărat peste tot unde limba din care se traducea avea respectivele imagini şi figuri; uzurile frecvente ale perechilor de echivalenţi (din limba română şi limba din care se traducea), după ce au condus la asocierea cu anumite valori semantice şi de întrebuinţare, au făcut ca, în relaţie cu anumite contexte, respectivele perechi să aibă valori şi posibilităţi de actualizare diferite în cele două limbi.

La rigoare, aproape totul fiind traducere literală, ori străduinţă în acest sens, glosele care urmează fac parte din categoria celor care încearcă să transleze şi să echivaleze cumva nişte conţinuturi, şi, uneori, şi nişte forme, conform limbilor prin care textul a trecut, dar fără a ignora complet realitatea sistemului propriu, peste care vorbitorul român nu putea trece. Avînd în vedere faptul că, termenii glosaţi reprezentau cuvinte care, luate izolat, făceau parte dintr-un fond bine cunoscut cititorului, se poate spune că, într-un anumit sens, glosele tîlcuiesc ceea ce apare în text tocmai deoarece, în context, acele cuvinte, corespunzînd celor din textul de tradus, erau investite cu valori pe care, în mod curent, vorbitorul român nu le aloca respectivelor elemente lexicale.

4.4.5.1. O primă subcategorie cuprinde situaţiile în care se explică valoarea contextuală a cîte unui termen, de altfel cunoscut de către receptor. Pe această cale se poate ajunge chiar la tîlcuirea unui scurt segment de text, glosa nemaifiind doar o modalitate de echivalare, ea devenind o mică explicaţie. În unele cazuri, termenul utilizat are în limba română doar printre notele de conţinut ceea ce, în textul de tradus, constituie valoarea sa. În felul acesta, termeni şi sintagme necesită glosarea fără de care cititorul român ar rămîne dezorientat sau ar înţelege greşit textul: „Şi atunci să va arăta *sămnul* Fiiului omenesc" g. *Sămnul Fiiului iaste putearea şi slava lui, cu carea va veni* (NTB, *Mt.*, 24, 30); „ce fac carii *să botează* pentru morţi" g. *Botezul să zice spălarea trupului mort, adecă scăldarea deaca moare* (NTB, *1Cor*., 15, 29); „Iară acum ne-am slobozit de leage, murind el, întru carea eram ţînuţi să slujim noi întru noirea duhului şi nu întru vechitura *scripturiei*" g. *Pre scrisoare înţelege-să păcatul* (NTB, *Romani*, 7, 6); „Că unulu-i Dumnezău, carele îndereptează *tăiarea* împregiur den credinţă şi netăiaria împregiur pren credinţă" g. *Jidovul, să înţeleage tăiarea împregiur, iară netăiarea împregiur, păgînii* (NTB, *Romani*, 3, 30); „ne-au făcut pre noi destoinici a lua parte în moşiia sfinţilor, întru *lumină*" g. *Ce să zice, împărăţiei* (NTB, *Col*., 1, 12); „mearsără den jidovi şi *credincioşi*" g. *Ce să zice, carii veniia den păgîni, de să făcea creştini* (NTB, FA, 13, 43); *mortăciuni* g. *Au jărtvelor, ce să zice, carele sînt sugrumate, şi nu le slobod sînge* (NTB, FA, 15, 20); „în zilele *scrisoarei*" g. *Cînd să scriia jidovii, să dea dajde* (NTB, FA, 5, 37) („in diebus professionis"; ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἀπογραφῆς) (traducerea coincide cu cele din CB, CP şi BB); „Ştiind că curund mi-i a pune *cortul* mieu" g. *Cortul iaste trupul; înţeleage că va muri* (NTB, *2P*, 1, 14); „Însă voi *unsoare* aveţi de la cel sfînt" g. *Unsoarea, să înţeleage darul Duhului Sfînt* (NTB, *1I*, 2, 20); „Şi întră în casa Zahariei, şi *să închină* Elisaftei" g. *Ce să zice că-i voi bine, şi-i zise bineţe, au zua bună* (NTB, *Lc*., 1, 40); *să se închine* g. *Să-i zică zua bună* (NTB, *Mc*., 9, 15); „mai lesni iaste *cămilei* pren uriachea acului a treace" g. *Cămila să zice că-i funea corabii, iar în cest loc, să înţeleage cămila* (NTB, *Mt*., 19, 24); „Au nu ştiţi că cei ce aleargă la *halcă*, toţi aleargă, iară unul ia dobînda? g. *Halca iaste, de pun vrun lucru scump într-un loc, deci aleargă, carele soseaşte mai curînd, ia dobînda* (NTB, *1Cor*., 9, 24) („in stadio"; ἐν σταδίῳ); „a fi destoinici slugi Legii ceii, noao, nu *slovelor*, ce sufletului, că slova omoară, iară Duhul înviiază" g. *Slova, să zice Leagea* (NTB, *2Cor*., 3, 6); „meargerea grăiaşte-se: viaţă cu frică şi cu cinste"; „«Cine va creade întru mine, cum zice scriptura, rîuri vor cură den maţele lui ape vii». Maţele amu acicea inemă se grăiaşte (ce se zice, cugetele cuvintelor sufletului)" (CCÎ, 191, 28-31); „în hrăboriia sa cea orbitoare omorîră pre taore". (PO, *Gen*., 49, 6) g. *Taore iaste Sikhem, cela ce au ruşenat pre Dina. Aşa ceteaşte Ion Zlatoust*. Este de remarcat sugestia implicită conform căreia glosa apare ca reflex al unei lecturi. Ultima propoziţie este mai puţin semn al prudenţei glosatorului care ar indica în mod onest sursa, fără a-şi lua răspunderea celor de acolo; mai curînd este o formă de legitimare prin apelul la autoritate. În alte texte apare: „gőgjükben bikákat szelidítettek meg" (B.magh.); „in their selfwill they digged down a wall" (N.T.engl.); textele latinesc şi grecesc prezentînd: „in voluntate sua suffoderunt murum"; respectiv: ὅτι ἐν τῷ θυμῷ αὐτῶν ἀπέκτειναν ἀνθρώπους, καὶ ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ αὐτῶν ἐνευροκόπησαν ταῦρον. Verbul din versiunea grecească avea sensul 'estropier en coupant les nerfs'. Nu este lipsit de importanţă faptul că gr. ταῦρος nu are doar sensul ştiut, ori poate căpăta sensuri figurate precum 'bărbăţie, vigoare (sexuală)' ci şi sensul 'perineu'. Alături de acestea stă şi glosa marginală din PO, unde, sub *Ex*., 12, 5, privitor te termenul *miel* apărut în text, pe urmele traducătorului maghiar, se traduce: „Mielul paştelor. Mielul, ce sămn mielulu, ne învaţă sfînt Pavel apostul la Corint, unde dzice: mielul paştelor noastre Hristos, cine derept noi se-au aldovănit". În acest caz, glosa explicativă derivă din spusele autorităţii citate şi, totodată, în mod implicit dar şi explicit, face apel la respectiva autoritate. De asemenea, sub *Ex*., 16,

BDD-B2-21 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.171 (2026-09-12 05:46:37 UTC)

34 (PO), pentru *Adevăratură*, se dă glosa: „Adevărătură, amu, pre acel loc unde făcea jirtvă şi se ruga şi unde sta scaunul propovedaniei ainte de ce ară face cortul".

4.4.5.2. În aceeaşi categorie a gloselor care explică termeni şi expresii se socotesc şi exemple precum: „om *tare*" g. *Fără milă* (NTB, *Mt*., 25, 24) („homo durus", σκληρὸς ἄνθροπος); „de *eşirea* lui" g. *Ce să zice, de moartea lui* (NTB, *Lc*., 9, 31) („excessum eius"; τὴν ἔξοδον αὐτοῦ); „*Mînule* curund nu-ţi pune pre nime" g. *Sau nu popi pre nime* (NTB, *1Tim*., 5, 22)[18]; „Iară de nu voiu şti *putearea* glasului" g. *Înţelesul* (NTB, *1Cor*., 14, 11) („Si ergo nesciero virtutem vocis"; ἐὰν οὖν μὴ εἰδῶ τὴν δύναμιν τῆς φωνῆς), unde se observă că, uneori, termenul din original poate fi mai bogat în sensuri, caz în care glosa adaugă şi reface, calcul semantic rezultat adăugîndu-se formelor ce îşi cer dreptul de cetate. Apoi: *îmbucătura* g. *Pîinea* (NTB, *I*., 13, 30) (*bucellam*); „*împărţirile* Duhului Sfînt" g. *Darurile* (NTB, *Evr*., 2, 4) (πνεύματος ἁγίου μεγισμοῖς); „Sluga *sfinţilor*" g. *A jărtăvnicului* (NTB, *Evr*., 8, 2), unde precizarea este capitală, deoarece ste vorba despre spaţiu şi nu despre persoană, precum şi în: „Nece prin sîngele ţapilor şi giuncilor, ce prin sîngele său întră odată în *sfînţie*, dobîndind răscumpărarea de vecie" g. *Ce să zice jărtăvnic* (NTB, *Evr*., 9, 12)[19]. În „nece unul nu-i *mut*" g. *Fără înţeles* (NTB, *1Cor*., 14, 10), are loc o centrare, corectă, pe un alt sens decît pe cel sugerat în primă instanţă prin traducerea din text; cf. („nihil sine voce est", οὐδὲν ἄφωνον)[20].

4.4.5.3. Fără a exista o glosă în textul maghiar, în locul corespunzător, PO prezintă sub *Gen*., 31, 54: „Şi Iacov giură lu Laban pre frica tătîni-său, lui Isac", glosat prin *Frica, amu teamerea domnezeiască*. Referirea la „cel de care se teme Isac" apare deja sub *Gen*., 31, 42, însă majoritatea diferitelor traduceri nu prezintă glosa în acel loc, ci aici, eventual cu o trimitere înapoi, către versetul 42. Textul maghiar a cărui traducere este PO prezintă sub *Gen*., 31, 42 următoarea glosă cu referire la termenul *felelme*, cel care a fost redat în PO prin *frica*: „Iacob neuesi itt az Istent Isaknac felelmenec. Miert hogy Isaac Isten felö es tisztellö vala". După cum se observă, PO nu numai că nu a preluat glosa pe poziţia pe care aceasta apare în textul lui Heltai, dar a tradus în mod incomplet obturînd ceea ce era mai important: aceasta era una dintre modalităţile de a concepe Divinitatea, teama împletindu-se cu respectul. Lectura *Vechiului Testament* (într-o anumită măsură, şi aceea a *Noului Testament*) arată - prin termenii-atribute prin care Divinitatea este denumită preponderent într-un anumit moment - nu doar felul în care omul se raporta la aceasta şi modul în care o percepea, ci şi tipul dominant de relaţie la un moment dat.

Mai este de notat că, B.magh. prezintă glosa la v. 42[21].

Foarte importantă este glosa următoare din NTB: *şireagul ceriului* g. *Ce să zice soarele, luna şi stealele* (FA, 7, 42) („militiae caeli"; τῇ στρατῖα τοῦ οὐρανοῦ). În lipsa precizării (foarte probabil generată de experienţa traducătorilor) ar fi fost extrem de dificil să se intuiască sensul sintagmei care s-ar putea înţelege şi altfel ('îngerii', spre exemplu).

> Interacţiunea limbilor în contact este de o complexitate ridicată, cauzele profunde ale glosării fiind multiple şi, adeseori, inseparabile, nesupunîndu-se unor criterii clar delimitabile decît dacă se face abstracţie de unele dintre acestea. De asemenea, influenţa textului de tradus a cunoscut mai multe niveluri de profunzime, nelipsind acele situaţii în care, precizări marginale acolo existente au fost preluate, mai ales marginal dar şi intern, în traducerea românească. Consultarea paralelă a altui text decît principalul text de tradus poate lăsa urme în textul românesc, chiar dacă nu mereu acele glose au generat efecte pozitive în textul astfel rezultat. O glosă care provine din alt text decît cel maghiar apare în PO sub *Gen*., 15, 20, unde textul conţine o enumerare de popoare, unul dintre termeni fiind *uriaşii* (în textul magh *az Oriasokat*). Marginal, PO glosează prin *sau Rafaim* (p. 51), termen care apare în textele grecesc, latinesc precum şi în traducerile moderne, dar nu şi în textul maghiar de la baza PO.

[18] Acesta este sensul impunerii şi, în greacă, acesta este sensul termenului aici utilizat. În textul grecesc se utilizează vb. ἐπιτίθημι. Gr. χειροτονέω redă la modul special actul ritualic al impunerii.

[19] Traducerea corelată cu glosa pare a sugera că traducătorul era bun cunoascător de greacă sau latină, ori că avea glosele altuia în faţă. Nici una din cele două ipoteze nu este confirmată în totalitate de celelalte acţiuni ale sale. A doua are mai multe şanse de a fi acceptată, dacă se consideră că traducătorul sau revizorul nu privea sau nu urma mereu glosele la care avea acces.

[20] Este un caz care sprijină actul glosării, în contextul în care traducerea urma fidel textul. După ce se traduce traducînd, se explică glosînd.

[21] Majoritatea textelor prezintă, pe urma celui grecesc, termeni care se centrează pe sensul cel mai cunoscut (nu cel mai vechi) al gr. φόβος. Termenul grecesc, însă, are şi sensul 'cel care te eliberează de teamă, cel puternic'. Totodată, unele versiuni, cum este B.magh., pledează pentru termeni cu sensul 'rudă, afin, ocrotitor (mai puternic)'. Ar putea exista aici o relaţie mult mai strînsă decît apare la prima vedere, care ar arăta că o traducere corectă ar merge în această direcţie, şi nu în cea actuală, care este facilă şi, foarte probabil, „actualizată" într-un anumit moment. Dacă nu exagerează încercînd o imagine („frica de Isaac"), B.Ort. nu pare a pricepe aici, dar pricepe în dreptul vezi 53: „Acela, de care se temea Isaac".

BDD-B2-21 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.171 (2026-09-12 05:46:37 UTC)

> Consultarea unui text, însă, nu asigură automat înţelegerea acestuia; glosatorul PO îşi dă seama că trimiterea *Mt.*, 19, 4 se referă la *Gen.*, 1, 27, dar nu pare a înţelege nota marginală referitoare la *Gen.*, 1, 28: „Biruiţi, amu oarece am făcut pre pământ al vostru să fie, pământul încă slujască, rodească şi dea voao". În textul maghiar apare „[c]birodalmatoc ala", iar pe margine: „([c] Birodalmatoc alá) az, az, Valamit epitetec a földen az ti tulaydontoc legyen. A földis ebe szolgalyon tünektec, teremchẽ es adgyon". După cum se observă, nota nu este o completare sau o variantă de traducere, aşa cum ar sugera lectura textului românesc, ci este un comentariu (foarte vechi şi foarte important) prin care se subliniază că în acest loc din textul sacru (în care se fixează termenii primei alianţe dintre Dumnezeu şi om) i se acordă omului de către Divinitate un drept şi i se circumscriu anumite limite. Astfel, dobîndind capacitatea de cunoaştere, omul poate stăpîni şi manipula ceea ce-l înconjoară, progresînd în plan ştiinţific şi material. Totodată, menţionînd realităţile care intră în această categorie, Dumnezeu trasează implicit o limită, prin nemenţionarea altor realităţi, care fac parte din Creaţie şi care sînt accesibile (în diferite grade) cunoaşterii umane[22].

4.4.5.4. Deşi în traducerea din: „mai mult nu să va întoarce în *mormînt*" g. *Mai de multe ori nu va muri* (NTB, FA, 13, 34) („amplius iam non reversurum in corruptionem"; μηκέτι μέλλοντα ὑποστρέφειν εἰς διαφθοράν), prima parte poate fi considerată ca urmînd originalul, finalul deja adaptînd, glosa rămîne aliatul cel mai fidel al cititorului, cea care asigură pătrunderea sensului, de asemenea în: „Aşea cît prinsorile meale fură arătate în Hristos, *întru* toată giudecata şi într-altele în toate" g. *Înţeleage-să casa cea de giudecată, ce era în curtea împăratului* (NTB, *Filip.*, 1, 13) („in omni praetorio"; ἐν ὅλῳ τῷ πραιτωρίῳ)[23], unde se observă şi că urmarea fidelă a textului original poate impune glose pentru corecta înţelegere a textului în limba română.

4.4.5.5. În cazul în care termenul românesc ce putea fi utilizat era prea bogat în accepţiuni şi, aşadar, putea deveni prea vag, iar un alt termen, deşi cunoscut, avea accepţiuni prea restrînse ori îşi pierduse valorile abstracte pe care contextul i le impunea, glosarea putea încerca să introducă anumite echilibre prin care limba îşi solicita resursele, iar utilizatorul putea ajunge la înţelegerea textului: „Aşa şi noi, cînd eram poroboci, supt *leagea* lumiei eram puşi supt slujbă" g. *Stihiia* (NTB, *Gal.*, 4, 3) („elementis mundi"; τὰ στοιχεῖα)[24], *stihii* g. *Leagea* (NTB, *Gal.*, 4, 9) şi „Păziţi-vă să nu vă înşale cineva pre voi, cu filosofie şi cu înşălăciune deşartă, după rînduialele omeneşti, după *stihiia* lumiei, iară nu după a lui Hristos" g. *Stihiia să înţelege obiceaiul Legiei supt carele îndereaptă Dumnezău Besareca lui, în Leagea Veache, ca şi suptu un dascal* (NTB, *Col.*, 2, 8). Cu un primitiv grecesc plin de sensuri, intermediat de slavonă, unde termenul este destul de încărcat în plan semantic, rom. *stihie* nu putea reda acceptabil ceea ce avea de redat. Soluţia găsită de traducător este echivalarea în text prin termenul românesc care ar corespunde mai bine sensului contextual, dar menţionînd în paralel termenul din original. În al doilea caz, cînd se revine la traducerea literală, are loc o inversiune, nedictată de cerinţe ale traducerii, dar caracteristică oarecum NTB. Acest text conţine şi alte situaţii în care, la intervale rezonabile, doi termeni se permută din text în glosă şi invers. Scopul principal pare a fi încercarea traducătorului glosator de a facilita înţelegerea textului de către cititor, cu îmbogăţirea lexicului limbii, dar şi a cititorului. În cel de-al treilea caz, cînd se depăşeşte simpla

---

[22] Vezi şi celelalte astfel de note (în textul maghiar, căci textul românesc nu le ia în seamă decît foarte rar). Uneori, aceste note nu sînt legate prin referinţe, precum la p. 34: „Icea au tocmit Domnul arma", dar „(Ember altal) Itt szerzette az Isten a fegyuer altal valo büntetest.", ceea ce lămureşte confuza notă din limba română, fiind vorba despre întemeierea biblică a interdicţiei de a vărsa sîngele unui om, sînge care, altfel, se cere răzbunat. Tot după textul maghiar este şi nota de la p. 235, referitoare la *adevărăturii* (*Ex.*, 16, 34): „Adevărătura, amu pre acel loc unde făcea jirtvă şi se ruga şi unde sta scaunul propovedaniei, ainte de ce ară face cortul".

[23] Glosele din NTB se marchează prin literele alfabetului, la fiecare cap în care apar glose reluîndu-se înşiruirea. Termenii din text care trimit către glosele din VS nu sînt mereu corect marcaţi, asteriscul apărînd de multe ori în enunţ în punctul cel mai comod sau unde se încheie o sintagmă şi nu exact în dreptul termenului vizat: „grăiia înde *sine*" g. *către* (VS, ian., 27); „ce era de loc din *Milasa*" g. *de moşie* (VS, ian., 24).

[24] Acest verset a ridicat probleme serioase de înţelegere şi, în consecinţă, de traducere. „Tot aşa şi noi, cînd eram copii, eram supuşi *stihiilor* acestei lumi", în notă: „Sau «elementelor». Aceste «elemente» sunt în prinul rînd materia din care, după credinţa celor din vechime, este alcătuită lumea: pămîntul, apa, focul şi aerul. Dar în deosebi arată forţele şi energiile cosmice, în special ale aştrilor, înzestraţi după mentalitatea primitivă cu puteri dumnezeieşti absolute asupra omului, care era silit să-şi orienteze potrivit lor ţinuta lui religioasă. Lumea păgînă era robită de aceste credinţe, prin stăpînirea cărora simţămîntul religios era pornit spre creaturi, în loc să fie orientat spre Creator. În chip asemănător legea lui Moise a sfîrşit prin a înlănţui omul cu nenumărate prescripţii, dispoziţii şi reguli omeneşti". (N.T.Cath.). Interesant este cazul din B.magh., care urmează versiunea greco-latină, dar prezintă o notă în care explică sensul sintagmei „a világ elemei" în context, centrîndu-se pe distincţiile concret/abstract şi formă/conţinut. Probabil că traducătorii NTB au avut un text care, şi el, avea asemenea precizări şi de aceea trec în text sensul şi pe margine forma. În BB apare: „Aşa şi noi, cînd eram prunci, supt stihiile lumii eram robiţi;". Ar fi interesant de ştiut cît şi ce au înţeles din acest verset cititorii BB şi cît cei al NTB.

BDD-B2-21 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.171 (2026-09-12 05:46:37 UTC)

echivalare practicată în primul caz, glosa conţine o explicaţie mai amplă care fixează sensul contextual în cadre restrînse.

4.4.5.6. Cuprinzînd termeni cunoscuţi în spaţiul românesc, specia care urmează conţine glose prin care cititorul este corect orientat în receptarea şi înţelegerea textului. În acest sens, glosatorul oferă precizări ce generează efecte multiple. Principalul rol şi efect al acestora este de a centra receptorul doar pe unul dintre sensurile pe care, chiar în context, termenul utilizat în text le-ar putea avea. Sinonimul din glosă (unul dintre altele care ar putea fi utilizate pentru termenul din text) încearcă să înlăture echivocul, frecvent în orice limbă, dar mai ales în cele neexersate prin texte şi contacte cu alte limbi. În subsidiar, aceste glose pot servi şi persuadării cititorului, căruia i se impun anumite tipare mentale şi căi de interpretare a textului, dar şi întăririi anumitor cunoştinţe (unele dobîndite la lectura aceluiaşi text). Pe cît de variată, pe atît este de consistentă această specie de glose: *rîhna* g. *osîrdiia* (VS, ian., 24) (primul termen, de origine slavă în limba română, avea ca nucleu de sens 'zelul, emulaţia' care, fireşte, se pot îndrepta în direcţie negativă sau pozitivă; de aceea, glosa precizează, orientînd lectura în direcţia pozitivă, în care este folosit termenul în context); *vetrile* g. *jărtăvnicile* (VS, oct., 21); *vatra* g. *trebnicul* (VS, oct., 21); *cu sfărîle* g. *cu jărtvele* (VS, oct., 21); „un fealiu de *buruiană*" g. *legumă* (VS, oct., 23); *scăldătoare* g. *botedzătoarea* (VS, dec., 7); cazuri în care glosa precizează îngustînd notele de conţinut. Tot o restrîngere de sens apare şi în: „Spălătoriul, cu altu nume medelniţă" (VARL, 283)[25], (proces ce ţine de mecanismele limbii, căci primul este direct şi îngust, dar numai în relaţie cu cel de-al doilea, şi nu în general); *rămăşiţe* g. *moştiile* (VS, nov., 9); „vieţuind cu *răsipeală* g. *Curveaşte* (NTB, *Lc*., 15, 13) (unde se adaugă o notă de conţinut, căci sintagma este: „vivendo luxuriose"; ζῶν ἀσώτως, ceea ce reprezintă o modalitate solicitantă dar productivă de instruire a cititorului); „cu *porunca* egumenului" g. *voia* (VS, dec., 15) (caz în care se adaugă note de conţinut şi unde, precum mai sus, nici soluţia din glosă, nici cea din text nu ar fi reuşit singure să satisfacă nevoile traducerii. Aceste ultime două exemple ilustrează felul în care glosa complineşte traducerea din text, între cele două existînd o relaţie simbiotică, astfel încît obligatorie sau de dorit este lectura ambelor); *judecata* g. *Au bătaia* (NTB, *1P*, 4, 17) (se dă pe larg sensul gr. τὸ κρίμα, care apare în textul grecesc 'objet d'une contestation, querelle', de unde 'jugement', de unde 'condamnation, peine', termenul din *Vulgata*, *judicium*, neavînd aceleaşi resurse; de fapt, glosa trimite la rezultatul judecăţii, iar prin atenţia acordată pedepsei, glosa devine persuasivă); *rumân* g. *rîmlean* (VS, dec., 16) (de unde se poate observa că primul termen putea fi folosit cu sens mai larg decît cel de-al doilea - de fapt numai pentru 'romani, latini' şi 'români', după cunoştinţa noastră el nefiind înregistrat pentru toţi romanicii); „deregătorii *trebilor*" g. *averii* (VS, dec., 17) (expr. *de treabă* pledează pentru buna cunoaştere şi înrădăcinarea acestui sens); „fu adus de la *jidovie*" g. *Iudea* (VS, dec., 17) (în vechea română, termenul putea avea şi valoarea 'religia mozaică'); „*nevoinţa* svinţilor măcenici Ualerian, Candid, Achila" g. *vitejiia* (VS, ian., 21); *nevoinţa* g. *războiul* (VS, ian., 23) (este vorba despre chin şi trudă, dar, contextual şi partinic, poate fi socotit un război, căci este vorba despre lupta propagării creştinismului în vremuri grele pentru acesta, cu toate persecuţiile şi încercările aferente); *hotariul* g. *pravila* (VS, ian., 27) (legea limitează, hotărăşte; uz care atestă păstrarea, încă, a valorii etimologice a împrumutului din maghiară); *bătut* g. *frecat* (VS, ian., 29) (ţine de modalitatea de tortură, dată şi de instrument); „Şi elu-i *mîngîitoriu*" g. *El, jărtvă mîngîitoare* (NTB, *1I*, 2, 2) („et ipse est propitiatio"; καὶ αὐτὸς ἱλασμός ἐστιν) (un alt exemplu de concepţie asupra funcţiei glosei. Glosa ajută textul şi îl întregeşte. Textul rămîne, pe cît poate mai mult, o imagine a originalului tradus. Notele de conţinut, pe care româna nu le deţine la nivelul termenului ales să apară în text, sînt aduse de către cuvîntul din glosă în acest fel completîndu-se treptat în mintea cititorului conţinutul ce era de redat); *sfinţilor* g. *Credincioşilor ce era în Ierosalim* (NTB, *Romani*, 15, 25) (precizarea priveşte sensul contextual); *besearecile* g. *Săboarăle* (NTB, *Romani*, 16, 16); *beseareca* g. *Adunarea* (NTB, FA, 5, 11); *beseareca* g. *Adunarea credincioşilor iaste beseareca* (NTB, FA, 20, 28); *săborul* g. *Besearecei* (NTB, *1Cor*., 14, 4); *beseareciei* g. *Săborului* (NTB, *Col*., 1, 18); *besearecii* g. *Au săborului* (NTB, *Fil*., 2) (avînd în vedere faptul că, în limba română veche, *besearecă* se putea referi, precum în zilele noastre, atît la clădire, cît şi la adunarea credincioşilor, lucru pe care *săbor* nu-l făcea, în afară de faptul că glosele au rolul de a arăta cu claritate despre ce anume este vorba în acel moment în text, simpla prezenţă a acestora, cu alte cuvinte opţiunea de a nu utiliza direct în text termenul din glosă, arată aici şi că traducerea încerca să utilizeze termeni echivalenţi, la nivel formal, celor din textul de tradus)[26]; „cînd să ceteaşte *Moisi*" g. *Leagea*

[25] Această notă apare întocmai, dar marginal, şi în PO (*Ex*., 30, 27), fără ca în textul maghiar să aibă vreun corespondent.

[26] Aceasta este o caracteristică, firească şi explicabilă, întîlnită, pentru un anumit stadiu de evoluţie a aspectului literar, în mai multe limbi. În esenţă, forma materială rămîne pentru fiinţele materiale cel mai eficient reper şi realitatea cel mai uşor de manipulat. Ajustările ulterioare, tot mai numeroase pe măsura evoluţiei, şi care privesc elementele de natură spirituală, pot crea deprinderea de a opera uşor cu şi pe baza conţinutului (conştiinţă, spirit etc.). În orice moment, însă, în care apare nesiguranţa şi pericolul abaterilor grave se revine pe termenul solid şi material al formei.

BDD-B2-21 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.171 (2026-09-12 05:46:37 UTC)

(NTB, *2Cor*., 3, 15); „să m-aş şi jărtvi" g. *Au măcena* (NTB, *Filip*., 2, 17) (se precizează modalitatea); „eu *mă jărtvesc*" g. *Înţeleage-să moartea lui* (NTB, *2Tim*., 4, 6); referitor la „Iacov iară giunghe pre acel deal" în PO, *Gen*., 31, 54 apare „Giunghe, feace jărtvă"; *cale* g. *Leage, ştiinţă* (NTB, FA, 22, 4); *leage* g. *cale* (VS, 27, *); *hrana* g. *Au grîul* (NTB, FA, 27, 38) (cazuri în care limba română, prin intermediul receptorului, are nevoie de termenul exact, întrucît cel din text, chiar dacă formal urmează pe cel din textul străin, la nivel de înţeles este prea vag pentru contextul din care face parte); „un *sîn*" g. *Un cot de mare* (NTB, FA, 27, 39)[27]; *Isus* g. *Isus Naviin* (NTB, *Evr*., 4, 8) (precizare nu doar corectă, dar foarte necesară); „Galilea *limbilor*" g. *Ce să zice păgînilor* (NTB, *Mt*., 4, 15) (lat. „Galilaea gentium", gr. Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν; *mîţe* g. *Mîţele de fier, carele ţîn corabiia în loc, de nu mearge, că-s cu unghi de fieru* (NTB, FA, 27, 29); *să cunoaşteţi* g. *Cinstiţi* (NTB, *1Sol*., 5, 12) (εἴδω este un verb complex sub aspect semantic, motiv pentru care glosatorul descrie una dintre extremităţile procesului prin care cunoaşterea duce la cinstire, în cadrul unui proces prin care se făcea efortul unui contact spiritual plin de prospeţime şi deschidere, cu dobîndirea consideraţiunii de către obiectul cunoaşterii); „să cuvine episcopului *nevinovat* a fi" g. *Să n-aibă nume de rău* (NTB, *1Tim*., 3, 2) („irreprehensibilem esse"; ἀνεπίλημπτον εἶναι); „*aprinşi* fiind" g. *Au amorţiţi* (NTB, *1Tim*., 4, 2) (*cauteriatam*; κεκαυστηριασμένων); *să le hrănească* g. *Întru tot să le socotească* (NTB, *1Tim*., 5, 16) (glosa lărgeşte obligaţiile dar în conformitate cu textul: *subministret*; ἐπαρκείτω). Tipic pentru cazul în care echivalentul oferit în glosă este urmat de o precizare limitativă de sens este exemplul: „Veniţi cătră mine toţi cei usteniţi şi *împovăraţi*" g. *Îngreuiaţi supt tărhatul păcatelor* (NTB, *Mt*., 11, 28)[28]. Între *împovărat* şi *îngreuiat* există o relaţie aproape totală de sinonimie. De aceea, nuanţarea, care orientează spre planul religios, „supt tărhatul păcatelor", putea sta şi lîngă termenul din text, sau putea apărea singură în glosă.

În unele situaţii, faptul că traducătorul doreşte să orienteze cititorul apare cu evidenţă: *preoţie* g. *Sau episcupie* (NTB, *1Tim*., 3, 1) (*episcopatum*; ἐπισκοπῆς); *preutului* g. *Au episcupului* (NTB, *Tit*, 1, 7) (*episcopum*); *episcopului* g. *Sau preotului* (NTB, *1Tim*., 3, 2) (*episcopum*). După cum uşor se remarcă, pe un interval scurt, traducătorul optează în ambele feluri posibile, deşi textul de tradus este unitar, iar termenul cu care se echivalase era larg cunoscut încă din secolul precedent. În plus, cele două elemente lexicale nu aveau, cum nu au nici astăzi, acelaşi sens. Faptul nu se datorează vreunei nevoi de înţelegere a textului de către cititor şi nici unei constrîngeri a traducerii, şi nici consultării vreunei versiuni maghiare, ci voinţei traducătorului de a menţiona ambii termeni şi, mai ales, de a implica ambele realităţi la care aceştia fac referire (este vorba despre versete în care se vorbeşte despre calităţi de înaltă moralitate cerute candidatului la episcopie).

4.4.5.7. Chiar dacă nu mereu se pot face distincţii extrem de sigure, ceea ce este rezultat al deosebirilor de ordin diacronic, diatopic sau diastratic, avînd rolul de a satisface felurite cerinţe ale cititorului, dar şi ţinînd de aspectul literar aflat în proces de dezvoltare şi consolidare, se poate grupa într-o singură categorie. Astfel de glose, ale căror raţiuni preponderente sînt cele mai devreme enunţate, se înşiră după cum urmează: *din fire* g. *hiriş* (VS, predosl.); *casnic* g. *lăcuitoriu* (VS, predosl.); „sîngur iaste *hiriş*" g. *în sine* (VS, predosl.); *secrie* g. *visteare* (VS, predosl.); *corturi* g. *sălaşe* (VS, predosl.); *moştii* g. *rămăşiţe* (VS, predosl.); *înfocării* g. *arderii* (VS, sept., 1); *spată* g. *sabie* (VS, sept., 1); „s-au astrucat cu cinste de *poporul* său" g. *de oamenii*(VS, sept., 1); „*înfocară* un coifu de her" g. *înferbîntară* (VS, sept., 1); *căminfocat* g. *cuptoriu de foc* (VS, sept., 2); *căminu* g. *cuptoriu* (VS, sept., 2); *căminul* g. *cuptoriu* (VS, dec., 17); *căminului* g. *cuptoriului* (VS, dec., 17); „s-ascundea *decinde* de Iordan" g. *ceaea parte* (VS, sept., 5); *untură* g. *undelemn* (VS, oct., 12); *mărturie* g. *măcenicie* (VS, oct., 17); „ca herile în *viedzuni*" g. *cuiburi* (VS, oct., 23); *sufruncealele* g. *sprînceane* (VS, oct., 23); *trîntiţi* g. *oborîţi* (VS, oct., 23); „toiage de *trandafiri*" g. *ruje* (VS, nov., 3); *pumnii* g. *buşii* (VS, nov., 5); *lîndu-să* g. *scăldîndu-să* (VS, nov., 16); *măcenicie* g. *mărturi* (VS, nov., 24); *pieile* g. *meşinuri* (VS, nov., 24); „*iubitul* mieu fiiu" g. *dulcele* (VS, nov., 25); *mărturiei* g. *măceniciei* (VS, nov., 25); *pîntece* g. *vintre* (VS, nov., 26); „ceatere şi *psăltire*" g. *cobuz* (VS, dec., 4); *unsori* g. *balsame* (VS, dec., 12); *mărgînd* g. *trecînd* (VS, dec., 14); *mergea* g. *purcedea* (VS, dec., 16); *sluga* g. *robol* (VS, dec., 15); *murind* g. *răpăosînd* (VS, dec., 16); *ol* g. *oală* (VS, ian., 5); *nevătămaţ* g. *betejiţ* (VS, ian., 8) (elementul negator a fost omis în glosă); *să*

[27] Această situaţie, în care, pentru a înţelege fără glosă că este vorba despre un 'golf', şi pentru care era nevoie de o oarecare cultură greco-latină, sau măcar de anumite lecturi, este, iarăşi, una în care traducătorul ţine la litera textului de tradus, şi are grijă de cititor abia în glosă. Adăugarea determinantului direct în text ar fi fost preferabilă deoarece nu numai că glosa nu-şi mai avea rostul, dar expresia *sîn de mare* era destul de cunoscută în epoca veche. Avînd în vedere că, în CB şi CV, sub în FA, 27, 39, pentru a reda acelaşi concept, aceeaşi formă apare tot fără determinant, probabil că situaţia se datorează grijii de a nu lungi textul în raport cu originalul şi de a nu adăuga la traducere cuvinte care nu apar în acesta, cu atît mai mult cu cît posibilitatea glosării, din plin utilizată în NTB, putea rezolva în mod satisfăcător nevoile cititorului şi pe cele ale limbii române.

[28] Este de menţionat că *tărhat*, de origine maghiară în limba română, apare în partea presupusă a fi cunoscută cititorului.

BDD-B2-21 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.171 (2026-09-12 05:46:37 UTC)

ivi g. *vădi* (VS, ian., 8); *dărîmat* g. *surupat* (VS, febr., 4); *fiară* g. *gadina* (VS, ian., 21); *doică* g. *mamcă* (VS, mai, 4); *lumînarea* g. *fecliia* (VS, febr., 26); *verguriia* g. *fetiia* (VS, mai, 4); *tîrg* g. *Piaţă* (NTB, *Mt*., 11, 16); *tîrgul* g. *piaţ* (NTB, FA, 28, 15) (precum în maghiară) [cf. şi „În mijlocul tîrgoviştii oraşului" (VS, 249, 8)] *colibi* g. *Corturi* (NTB, *Mt*., 17, 4); *minta* g. *Izma* (NTB, *Mt*., 23, 23); *lămpaşăle* g. *Fănărele* (NTB, *Mt*., 25, 1); *rotariu* g. *Cioplitor* (NTB, *Mc*., 6, 3); *colibi* g. *Corturi* (NTB, *Mc*., 9, 5); *călători* g. *Au surumani* (NTB, *1Tim*., 5, 10); *stomahul* g. *Au rînza* (NTB, *1Tim*., 5, 23); *într-alean* g. *Împrotivă* (NTB, *Col*., 2, 14); *arvuna* g. *Sau zălogul* (NTB, *2Cor*., 5, 5) (la fel sub *2Cor*., 1, 22: τὸν ἀρραβῶνα) (se dă şi termenul maghiar, probabil mai cunoscut în vest); *arvuna* g. *Zălogul* (NTB, *2Cor*., 1, 22); *povărîei* g. *Tărhatului* (NTB, FA, 27, 10); *minta* g. *Izma* (NTB, *Lc*., 11, 42); „cărora *de nou* veţi să le slujiţi" g. *de iznoavă* (NTB, *Gal*., 4, 9); „Ce fum *lini* întru voi" g. *blînzi* (NTB, *1Sol*., 2, 7); „*stăpînii* lor"g. *Au domnii lor* (NTB, *1Tim*., 6, 1); *desfătare* g. *Au buecie* (NTB, *1Tim*., 5, 6); *aua* g. *poama* (NTB, *Ap*., 14, 18); *o cetate* g. *un oraş* (VS, oct., 5); „pîine uscată, trei *bucăţi*" g. *frînturi* (VS, oct., 5); „Dară cînd postiţi, nu fireţi, ca cei făţarnici, *trişti*" g. *Mîhniţi* (NTB, *Mt*., 6, 16); *în jitniţă* g. *în şură* (NTB., *Mt*., 6, 26); *rotariului* g. *Cioplitoriului* (NTB, *Mt*., 13, 55); „era 30 de stadii departe în laturi de *oraş*" g. *ţară* (VS, nov., 26) (de fapt, în felul acesta se explică toată propoziţia); *loc cîmpiiu* g. *de şes* (VS, ian., 4); *săhăstreasc*ă g. *postnicească* (VS, ian., 10); *sămăluinţei* g. *de giudecăţîi* (VS, ian., 19); *gîciia* g. *prorociia* (VS, ian., 19); *oraş* g. *sat* (VS, febr., 14); „prostac la *năroc*" g. *tîmplare* (VS, febr., 9); *verdeţi* g. *chiurechiuri* (VS, febr., 14); „să săvîrşi, de mearsă din *steagul* oştii peminteşti la steagul oştii lui Dumnădzău, în ceriu" g. *şireagul* (VS, febr., 15); *meniră* g. *numiră* (VS, febr., 18) (poate fi şi un exemplu de orientare a cititorului, adică nu 'strigă', 'porecleşte', adică valorile restrînse); „trăgîndu-ş *ruda*" g. *naştere* (VS, febr., 18); „Şi cu multă ţîneare şi cu întinsă rugă, *a chinurilor* măiestrii au răsîpit" g. *a patimilor* (VS, febr., 21); *vistearele* g. *cămările* (VS, febr., 25); *satul* g. *cetatea* (VS, dec., 10); *curechiu* g. *veardze* (VS, dec., 11); *şanţ* g. *groapă* (VS, ian., 24); *oraşe* g. *sate* (VS, ian., 27); *vas* g, *Urcior* (NTB, *Mc*., 14, 13); *stricatul* g. *gubavul* (NTB, *Mt*., 26, 6); „Că acesta-i sîngele mieu, a *Legii* noao" g. *Testament nou* (NTB, *Mt*., 26, 28) („novi testamenti", τῆς διαθήκης); „*Testament* nou" g. *Ce să zice a Legii Noao* (NTB, *Mc*., 14, 24); *haina* g. *hlamida, plaşca* (VS, oct., 26); *un bordeiu* g. *un hîj* (VS, nov., 3) (< pol. *hyž*); *Rîm* g. *Roma* (VS, dec., 19); *să te va opăci* g. *Săblăzni* (NTB, *Mt*., 5, 29); *scaun* g. *Podnojie* (NTB, FA, 2, 35) (Traducerile româneşti ale *Psaltirii* şi *Faptelor*, din secolul anterior, conţin împrumutul slavon; aici se pare că, mai curînd, se oferă termenul slavon pentru conformitate cu vechile traduceri şi pentru cei de peste munţi); *treapte* g. *Grădice, stepeni, pre carele să sue sus, au în foişor, au în besearecă* (NTB, FA, 21, 35); *surceale* g. *Hrasture* (NTB, FA, 28, 39) (< vsl. **ѫврадъ** 'sarmentum'); „îl pusără călare pre un asîn, legat pre *somar* cu funia" g. *tarliţă* (VS, sept., 23) (< ucr. *tarnica*); *mitnicii* g. *vameşii* (VS, oct., 30); *publicani*(*i*) g. *Mitarnici* (NTB, *Mc*., 2, 15; 16); „*nepuind* lor greşalele lor" g. *Nemenind* (NTB, *2Cor*., 5, 19) („non reputans", în gr. vb. λογίζομαι; probabil că precizarea de pe margine se datoreşte influenţei versiunii slavone consultate).

4.4.5.8. Fără a avea spre studiu textele de la baza sa, pentru VS nu se poate arăta cu acelaşi grad de certitudine care sînt cazurile ce ţin de această categorie. Avînd în vedere că este vorba despre un text religios şi care are conexiuni puternice cu textul biblic (la nivel de terminologie, stil, conţinut), se pot face presupuneri care pot fi acceptate într-un anumit grad. Astfel de cazuri ar fi: „fii lui Dumnădzău ce *să feaceră*" g. *să numiră* (VS, predosl.); „întru morţ *s-au socotit*" g. *menit* (VS, predosl.); „au împărţît toată *fiinţa* lor la săraci" g. *avearea* (VS, oct., 21)[29]; „în cinul cliricesc fu *înşirat*" g. *numărat* (VS, ian., 20); „fiecine să vrea atinge de mort *necurat* să făcea" g. *să spurca* (VS, predosl.); „*scriindu*-i în obraz stihuri" g. *înherîndu-l*[30]; „*strigînd* împărat pre hiiu-său cel mai mic" g. *puind* (VS, nov., 1); „*voroava* sufletului cea voită" g. *gîndul cel voit* (VS, dec., 4), unde se traduce întocmai, dar cu precizare în glosă, căci limba română o cere.

4.4.5.9. Tot în această categorie se orînduiesc şi situaţii precum: „Acolo să deade în *cunoştinţă* cu dumnădzăiescul Pavel" g. *viaţă* (VS, nov., 30); *trupurile ceale cioplite* g. *idolii* (VS, nov., 30) [figura de stil din text are nevoie, consideră traducătorul sau revizorul, de o explicitare pentru ca, pe baza unei imagini reuşite, să nu cumva să apară un echivoc ce ar putea genera o interpretare aberantă (literală) sau nesigură. În limba română veche, expresia *chip cioplit* era general cunoscută, dar schimbarea lui *chip* cu *trup* putea produce surprize; de asemenea, este de presupus că această schimbare, mai puţin obişnuită şi firească, se poate datora unui bun cunoscător de maghiară sau cuiva care, posedînd ambele sisteme, nu putea scăpa de valorile pe care magh. *kép* le avea]; „o *au prăpădit* cu cutremur" g. *prăbuşit* (VS, dec., 1) (tot o imagine nelăsată la voia interpretării lectorului, dar şi o echivalare între cele două participii); „nemică *cugetînd* de

[29] Firește, avînd în vedere faptul că este un text care aparţine lui Dosoftei, creator de limbă, neobosit căutător şi şlefuitor de normă, nu se poate omite ipoteza ca mobilul unor astfel de calcuri fidele să fie teama de a nu pierde nuanţele prin echivalare, ratîndu-se astfel îmbogăţirea limbii, conjugată cu teama de a nu se pierde înţelesul de dragul nuanţei.

[30] Este vorba despre o tortură, prin care martirilor li s-a scris cu fierul roşu pe faţă. Nu este exclus ca, în intenţia glosatorului, să fie vorba despre o completare explicativă.

BDD-B2-21 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.171 (2026-09-12 05:46:37 UTC)

porunca lui Solomon" g. *sămeţîndu-să* (VS, dec., 4) (explică direcţia, nuanţa termenului din text); „cu puţineale *picături* la faţă stropit" g. *scînteaie, steale* (VS, ian., 1); „*podobit* la falcă" g. *plin* (VS, ian., 18); „*puţîn* tăiat la gură" g. *mic* (VS, ian., 18); „nu foarte alb, ce can *rusav*" g. *plăviţ* (VS, ian., 18) (ultimele patru exemple fac parte din nişte caracterizări fizice); „Du-te, episcope, la vad, la curabiia aceaea şi-i caută la *rît*, că-i afla cutare şi cutare marmure" g. *pisc* (VS, oct., 26) (sensul ar fi 'urcă la bord!'); „*grăitoriu* avăm la Părintele, pre Iisus Hristos cel derept" g. *Împăcătoriu* (NTB, *1I*, 2, 1) (*advocatum*; παράκλητον).

4.4.5.10. Exemplul *ia-ţi vinul* g. *Scutură-ţ beţîia!* (VS, dec., 9) este un caz tipic în care se prezintă două expresii idiomatice, una reperabilă în limba greacă, cealaltă în slavonă, nici una dintre cele două forme nefiind compatibilă cu modalităţile de conceptualizare şi de exprimare dezvoltate în şi de limba română. Cu toate acestea, glosa apelează la o modalitate de exprimare care, chiar dacă este sensibil mai inteligibilă şi mai transparentă pentru un român, rămîne una proprie slavonei. Faptul nu se datorează dorinţei de a evita o explicaţie mai lungă, construită în limba română, ci urmării textului slavon, a cărui situaţie se repeta acum în română. Traducerea fidelă a textului grecesc produsese respectiva structură care, însă, generase necesitatea unei glose. Dosoftei nu-şi va crea propria glosă, ci o va utiliza pe cea din textul slavon.

4.4.5.11. Subliniind faptul că traducerea însăşi constituie un act de creaţie (încă mult mai anevoios, într-un anumit sens, decît în zilele noastre) şi acceptînd că glosatorul era identic cu traducătorul (idee care nu necesită concesii pentru a fi admisă), trebuie menţionat că, în felul acesta, traducătorul reprezintă primul mare creator de limbă cultă. Majoritatea gloselor (cele cerute de limba română şi de cititorul român) constituie, iarăşi, creaţii şi erau menite să îmbunătăţească o traducere care, ea singură, nu putea reda anumite sensuri în plenitudinea lor. În acest context, sînt de remarcat unele creaţii care se referă în mod direct la limba română şi care încearcă să pună la lucru capacităţile şi valenţele creative şi expresive ale acesteia.

4.4.5.12. În VS glosele prezintă şi particularităţi caracteristice, autorul părînd uneori prea ambiţios în faţa unor texte de tradus, superioare ca modalităţi de exprimare şi conţinut, atît faţă de posibilităţile şi exerciţiul limbii române, cît şi faţă de nivelul de pregătire al cititorilor. Faptul că, în anumite cazuri, traducătorii studiau cu mare atenţie textul, traducerea epuizînd limitele lor şi pe cele ale limbii este o ipoteză care, uneori nu este de neacceptat, iar alteori este contrazisă de realitatea textului, de înseşi acţiunile traducătorului-glosator. Multe dintre creaţiile de ocazie ale traducătorilor sînt permise şi de nespecializarea termenilor şi, uneori, a elementelor pe baza cărora se creează cuvinte, acest „avantaj", însă, nefăcînd ca girul utilizatorilor să fie mai uşor de acordat, felul în care evoluează uzul în cadrul sistemului rămînînd factorul hotărîtor. În *schimbătură* g. *premeneală* (VS, oct., 8) primul termen pare creat la traducere şi, mai ales, transpare încercarea de a-l consacra cu o anumită valoare, adică de a fi specializat. Cel de-al doilea termen, destul de des utilizat şi în contexte variate, nu are doar un simplu rol de a transmite valori prin sinonimie, ci reprezintă un adevărat pivot care sprijină aici producerea unui termen specializat, transmiţînd anumite note de conţinut, fixate cu ajutorul contextului şi al relaţiei desfăşurate cu noul termen. Asemănător se prezintă lucrurile în: *mijlocitori* g. *solitori* (VS, dec., 9); *să cuminece* g. *unicească* (VS, oct., 13); „*prăvitură*, adecă socoteala lumii ceii nevădzute şi ceii vădzute" g. *oglindeală* (VS, dec., 4) (probabil că explicaţia din textul românesc făcea parte din textul de tradus, unde era o „imagine"; glosa, însă, fereşte de orice neînţelegere pe cititorul român de orice nivel); „sfărîmă toate *închinăciunile*" g. *capiştele* (VS, dec., 14); „fiind şi slujitoriu *strînsurii* beseericii" g. *averii* (VS, sept., 2); „nevoinţă *învîrvomată*" g. *covîrşitoare* (VS, sept., 2).

Două situaţii ar putea aduce noi dovezi în ceea ce priveşte luciditatea cu care operează Dosoftei. Este vorba despre cazuri în care textul de tradus conţine elemente ce rezultă din implicarea emoţională a autorului şi din tendinţa acestuia de a utiliza o astfel de cale persuasivă asupra cititorului. Glosele care însoţesc textul aduc conceptul la neutralitate prin termeni corespunzători: *spurcatul* g. *necredinciosul* (VS, oct., 11); „Robii a *strigoilor* celor fără de treabă g. *bodzîlor* (VS, ian., 18) (în ultimul caz, este de observat că insertul emoţional din text era puternic, deoarece termenul *strigoi* - conform unei modalităţi de conceptualizare şi exprimare caracteristice perioadei medievale şi postmedievale - este urmat de o însuşire care accentuează caracterul negativ al centrului sintagmei).

4.5. Alături de comentariile care au însoţit exemplele oferite, ar fi de spus că în acest paragraf s-au putut observa unele căi pe care lexicul se structurează formînd totodată nivelul lexical-semantic al aspectului literar, dar şi restructurînd nivelul mental al utilizatorilor textului, precum şi desfăşurarea respectivelor procese.

4.5.1. Cazurile, numeroase, variate sub multe aspecte (valori, modalităţi şi forme de apariţie, utilitate, motivaţii etc.), sînt mai puţin eterogene decît par. În general, aceste glose privesc schimbările de limbaj şi de registru. În multe cazuri, glosele privesc şi pe cititorii din alte zone ale teritoriului dacoromân decît cea a destinatarului principal, conţin neologisme ale epocii, elemente de limbaj religios, popular, neutru, supradialectal, elemente ţinînd de diastraturi diferite. Rolurile cu care apar aceste glose sînt mai multe, motiv pentru care glosele apar oarecum eterogene. Prin intermediul acestor glose cititorul este orientat şi ferit de

BDD-B2-21 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.171 (2026-09-12 05:46:37 UTC)

eventualele conotaţii şi nuanţe care, existente în limba română pentru anumiţi termeni, l-ar fi condus pe o cale greşită sau nepotrivită în înţelegerea textului. Alteori, prin glose sinonimice se explică sensul cîte unui termen marcat din punct de vedere regional şi diacronic, sau diastratic, sau se produc fixări (prin restrîngere, mai ales) asupra unor sensuri.

4.5.2. Totodată, analiza exemplelor din acest paragraf permite, mai mult decît pentru altele, să se afirme importanţa rolului jucat de actul glosării în procesul de dezvoltare a sistemului, lexical în special, de dezvoltare şi fortificare a valenţelor limbii, de punere în concurenţă şi, apoi, de cernere a formelor, rol exercitat atît asupra formei cît şi asupra conţinutului, dar şi asupra relaţiei dintre limbă şi gîndire. Pe lîngă faptul că glosa asigura edificarea cititorului, ea facilita unele procese formative ale aspectului literar. Astfel, după ce, prin glosă, cititorul pătrundea un conţinut de gîndire, prin întoarcerea la traducere reuşea să înglobeze un alt mod de a conceptualiza, pătrunzînd mecanismele unui sistem lingvistic diferit, precum şi relaţia acestuia cu gîndirea, totul cu efecte benefice asupra structurii şi conţinutului, atît la nivelul limbii române, cît şi al gîndirii respectivului cititor.

4.5.3. În al doilea rînd, este vorba despre termeni care, situaţi la nivelul paradigmatic, sînt familiari oricărui nativ român. Prin traducere, însă, ei ajung să capete valori contextuale, uneori periferice în sfera semantică şi în uzul respectivilor termeni, alteori numai ca urmare a faptului că, tot la nivel paradigmatic, reprezintă corespondentele româneşti ale termenilor utilizaţi în original, cu alte cuvinte prin calc semantic. În plus, apar centrări pe o notă a sferei semantice, caz în care se poate institui o relaţie de complementaritate, dar şi de contiguitate între termenul din text şi cel din glosă.

4.5.4. După cum s-a văzut, tîlcuirea se poate referi exclusiv la termenul subliniat, dar şi la părţi mai largi ale enunţului sau la întregul enunţ. Unele explicaţii merg pînă la a interpreta textul, lămurind, orientînd, învăţînd cititorul sau chiar interzicîndu-i accesul pe o altă cale decît cea trasată de glosă. De regulă, punctul de plecare al glosei îl constituie un termen larg cunoscut de către orice vorbitor român, necesitatea glosei provenind din accepţiunea cu care acel termen apare în context. În mod evident, nu toate glosele aparţin traducătorului român, unele dintre acestea fiind prezente în textele consultate.

BDD-B2-21 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.171 (2026-09-12 05:46:37 UTC)